

2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri¹

Emine Nida KOL^{*}
Zeynep KARAÇOR^{**}

Özet

Bu çalışmada öncelikle krize ilişkin teorik çatı ele alınmış ve Türkiye ekonomisinde 1994, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler sonrası uygulamaya konulan para ve maliye politikalarının özellikle de 2001 krizi sonrasında uygulanan "2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adlı ekonomi paketinin istihdam üzerine etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Söz konusu programlarda ülke ekonomisinin istikrarlı yapıya kavuşturulması ve sürdürülebilir bir büyümenin yakalanması amaçlanmasına rağmen ülke ekonomisinde istikrarın sağlanmasına öncelik verilmesi nedeniyle istihdamın ertelenen bir sorun halini aldığı, istatistiki verilerden yola çıkarak uygulamaya konulan program sonrası büyüme oranlarında yaşanan artışın ülke istihdamına olumlu yansımadağı gözlenmiş ve sorunun çözüme kavuşturulmasındaki en önemli eksikliğin Türkiye'de istihdam yaratıcı yatırımların, gerekli işgücü planlamasının ve stratejilerinin uygulamalarındaki yetersizlikten kaynaklandığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Türkiye Ekonomisi, İstihdam, GEGP

The 2001 Transition Programme to a Strong Economy and Its Impacts on Employment

Abstract

In this study, the theoretical framework of the crisis was handled primarily and Turkey's economy in 1994, introduced in 2000 and 2001 after the financial crises, monetary and fiscal policies, especially after the 2001 crisis the "2001 Transition to Strong Economy Program" to evaluate the impact on employment at the economic

¹ Konuya ilişkin kaynaklar ve yorumlar Dr. Emine Nida KOL'a ait "2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

^{*} Dr., Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Konya Bölge Birliği Müdürlüğü, nidakol@gmail.com

^{**} Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, zkaracor@selcuk.edu.tr.

package. These programs after restructuring the country's economy stable and sustainable growth, although it was aimed to capture, giving priority to the country's economic stability is a problem because it becomes a deferred employment, based on statistical data, the program introduced after the positive employment growth rates, reflected in the observed increase in the country and as a result, it is concluded that the most important shortcoming in settling the problem is the lack of investments for employment creation in Turkey and the necessary workforce planning practices and strategies.

Key Words: Crisis, Economy of Turkey, Employment, GEGP

JEL Classification Codes: A10, B00, E20, E24, E61

Giriş

İktisadi sistem ya da alt bileşenlerinin işleyişinde önceden bilinmeyen veya öngörülemeyen bir şekilde ve zamanda ortaya çıkarak sistemin işleyişini önemli ölçüde ve olumsuz yönde etkileyen durum olan kriz kavramına ilişkin olarak pek çok tanım bulunmasının yanı sıra finansal krizlerin oluşum evreleri ve çıkış nedenleri başta olmak üzere literatürde pek çok araştırma yapılmış ve halen de yapılmaya devam edilmektedir. Ortaya çıkan krizler, ulusal ve uluslararası boyutlarda birçok tehdit ve fırsatları içermektedir. Ancak ülke ekonomisinin gelişim düzeyine ve sosyal yapısına da bağlı olarak bu etkiler çoğu zaman olumsuz yönde olmaktadır. Bu nedenle krizler sonrasında oluşturulan politika ve programların krize ilişkin belirlenen teori çerçevesinde düzenlenmesine özen gösterilmesi gerekmektedir. Bu şekilde ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan çıkartılması ve istenilen ekonomik, sosyal ve kültürel seviyeye getirilmesi mümkün olmaktadır.

Makro ekonomilerde önemli yer tutan ve geniş anlamda tüm üretim faktörlerinin, dar anlamda ise yalnızca emek faktörünün üretim faaliyeti esnasında kullanılması anlamına gelen istihdam kavramı ekonomik açıdan da üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla çalışması ya da çalıştırılması anlamına gelmektedir. Ekonomilerde istenilen durum tam istihdamın sağlanmasına yönelik olup gerçek hayatta bu durumun gerçekleştirilmesi çok da mümkün olamamaktadır. Bu nedenle önemli makro göstergelerden birisi olan istihdam, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin ortak sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İstihdam sorunu üzerinde tarihte birçok iktisatçının geliştirmiş olduğu teorilere rastlamak mümkün iken ülke ekonomilerinde istihdamın önemli bir gösterge olması kavramın incelenme amacını teşkil etmektedir. İstihdamın ekonomik bir sorun olarak kabul edildiği durumlarda işsizlik oranlarında gözlenen aşırı yükseklikler istihdam incelemesinde değerlendirme sistemi olarak kullanılmaktadır. Ülkenin işsizlik oranlarındaki değişiklikler uygulamada olan istihdam politikasının sistemin diğer makro verileri ile olan ilişkilerine ve makroekonomi politikalarının tümüne bağlı olarak gerçekleşmektedir. İstihdamın artırılması sayesinde işsizlik azalmakta, bireylerin kazançları, buna bağlı talep ve arz artışları ile kişi başına düşen gelirden ve makro açıdan ülke milli gelirinde artış gözlenebilmektedir.

Geçmişten günümüze Türkiye ekonomisine baktığımızda ekonominin Cumhuriyet'ten bu yana az sermaye birikimli, devletin ekonomik kararlarda ve kaynakların tahsisinde egemen olduğu bir yapıdan özellikle de son otuz yıllık

dönemde sermaye birikiminin arttığı ve özel sektörün ekonominin itici gücü olduğu bir yapıya doğru hızlı bir değişim geçirdiği gözlenmektedir. Söz konusu değişiklik 1980 yılında uygulamaya konulan liberal ekonomik önlemler ile başlamış, finansal serbestleşme ile devam etmiş ve 1990 yılından itibaren hızlı bir gelişim göstermiştir. Kaydedilen başarılarla rağmen ülke ekonomisinde gözlenen mali dengesizlikler, kronik yüksek enflasyon ve istikrarsız bir büyüme trendi bu şekilde yaşamayı zorunlu kılmış ve kalıcı mali istikrara yönelik bir başarı sağlanamadığından sağlıklı bir büyüme trendine girilememiştir.

Söz konusu dönemde 5 Nisan 1994 krizi ve sonrasında alınan kararlar, 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat krizleri olmak üzere ülkeyi derinden etkileyen üç önemli olay yaşanmıştır. Bu krizler sonrasında çeşitli politika uygulamaları denenmesine rağmen istenilen başarıya ulaşılamamıştır. Son olarak da peş peşe yaşanan krizlerden kurtulmak için büyük bir yapısal değişime ihtiyaç duyulduğu ortaya konulmuş ve 2001 yılında "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" başlığı altında Uluslararası Para Fonunun (IMF) desteği ile makro düzeyde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik genel strateji sabit kalırken söz konusu programın temel yaklaşımı; enflasyonun ortadan kaldırılması, kamu maliyesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve ekonomik büyümenin önündeki yapısal engellerin ortadan kaldırılması şeklinde olmuştur.

1. Kriz Teorileri, Türkiye Ekonomisi ve Türkiye’de Yaşanan Krizler ve İstihdam Analizi

Genel anlamda ani ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeler olarak adlandırılan krizin “Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran”, “Önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarması”, “finansal krizdeki baskı ve gerginlik, güvensizlik ve panikten kaynaklanan beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan ciddi bir sorun” şeklinde birçok tanımı bulunurken “iktisadi sistem ya da alt bileşenlerinin işleyişinde beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ve sistemin işleyişini önemli ölçüde olumsuz etkileyen durum” olarak ifade etmek mümkündür (Oktar ve Dalyancı, 2010:2).

Gerek ulusal gerekse uluslararası boyutlarda yaşanan krizler, makro ekonomik dengelerde bozulmaya neden olmaktadır. Türkiye de bu krizlerden ziyadesiyle etkilenen gelişmekte olan bir ülke olduğundan kimi zaman yaşanan bu olumsuzluklar gelişimin gerilemesine veyahut duraksamasına yol açabilmektedir. 1980 sonrası uygulamaya konulan politikalar ile Türkiye’de 1994, 1999, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlere değinmeden önce hangi nedenlerle veya hangi durumlarda krizlerin gerçekleşme oranının yüksek olduğu, konuya ilişkin farklı ekonomik yaklaşımları ve çıkabilecek sonuçları incelemekte fayda gözlenmektedir.

1.1. Kriz Teorileri

Gelişmekte olan ülkelerde finansal krizler genel anlamda finansal ve reel sektör firmalarının bilançolarında bozulma, döviz/para krizi ve finansal kriz aşamalarından oluşmaktadır. Sonuçta meydana gelen finansal krizleri de döviz/para krizi, bankacılık krizi, sistemik finansal krizler ve dış borç krizi olarak sınıflandırmak mümkündür (IMF, 1998:74-75). Yapılan farklı araştırmalar neticesinde finansal krizleri; makroekonomik politikaların yol açtığı krizler, finansal panikler, finansal

fiyatlardaki şişkinliklerin patlaması ve ahlaki tehlike krizleri olmak üzere dörtlü bir ayrıma tabi tutmak veyahut krize kaynak teşkil eden sektörlerle göre sınıflandırmak da mümkün olabilmektedir (Radelet ve Sachs, 2000-106-107). Bu bağlamda finansal krizleri açıklamaya yönelik olarak; monetarist, aşırı-borçlanma ve finansal kırılganlık, rasyonel beklentiler, belirsizlik, kredi tayınlama, asimetrik enformasyon/aracılık giderleri ve aracı piyasalar dinamiği olmak üzere birçok yaklaşım ortaya konulmuştur (Oktar ve Dalyancı, 2010:6).

Hangi tür ve şekilde olursa olsun ortaya çıkan finansal bir kriz, makro ve mikro düzeyde birçok olumsuz gelişmeyi beraberinde getirmektedir. Bunların başında milli gelir, üretim, yatırım, dış ticaret rakamları, ödemeler dengesi, kamu finansmanı, sermaye piyasası, fiyatlar, istihdam ve ücretler gibi temel ekonomik göstergelerde yaşanan zayıflıklar, finansal kırılganlığı artırmaktadır. Bozulan dengeler sonucunda ileriye dönük alınacak olan kararlarda ekonomiye bağlı belirsizlik, piyasalara ilişkin güven bunalımı ve öngörüsüzlüğün meydana getirdiği panik ortamı baş göstererek temelde bireyler olmak üzere genel anlamda tüm ülkeyi ve toplumu derinden etkilemektedir.

1.2. Türkiye Ekonomisi ve Türkiye’de Yaşanan Krizler İle İstihdam Durum Değerlendirmesi

Yeni kurulan Cumhuriyetin ilk yıllarında oldukça muhafazakâr para politikaları uygulanmış ve dışa kapalı ulusal bir ekonomik düzen oluşturulmuştur. 1923 yılında İzmir’de düzenlenen Birinci İktisat Kongresi daha çok yurtiçindeki dengeleri sağlamaya, iktisadi yapıyı oluşturmaya yönelik olarak hazırlanmış ve Kurtuluş Savaşı’ndan henüz çıkmış olan ülke ekonomisinin yeniden inşa edilmesine büyük katkılar sağlamıştır. Tüm dünyada olduğu gibi bu yıllarda Türkiye’de uygulanan liberal politikalarda siyasi bağımsızlığın iktisadi bağımsızlıkla bütünleşmesi ve Türk girişimcisinin güçlendirilmesi temel hedef olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra milli sanayiye geliştirmek için Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkartılmış ve çeşitli hammaddelerin ithalatını kolaylaştırmak için de gümrük tedbirleri alınmıştır.

1929 dünya iktisat bunalımı tüm dünyayı etkilediği gibi liberal iktisat politikaları izleyen ülkeleri de etkilemiştir. Bunun sonucunda Türk parasının değeri ve tarım ürünlerinin dünya piyasalarındaki fiyatları düşmüş ve müdahaleci devlet yapısı dolayısıyla da korumacı politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Uygulamaya konulan ve başarı elde edilen Beş Yıllık Sanayi Planları 2. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine sekteye uğramış ve korumacı politikalara geçilmiştir. Savaşın bitişinin ardından çok partili sisteme geçişle birlikte daha liberal bir ekonomi uygulanması yolunda çalışmalara başlanmış ancak istenilen büyüme sağlanamamıştır.

1950’li yılların sonunda ekonomi, dış ödeme güçlüğü ve enflasyon olarak kendini hissettiren bir bunalıma sürüklenmiş ve ekonominin kararlı bir çizgiye oturtulması için Türkiye’nin IMF ile 1958 yılında ilk düzenlemeye gittiği istikrar programında ithalat ve ihracattaki bürokratik engellerin azaltılmasına yönelik kararlar ile dış ticarete bir miktar serbestlik getirilmeye çalışılmıştır. 1960’lı yıllarda ekonomiyi düzenlemeye yönelik oluşturulan kalkınma planları kamu kesimi için “emredici”, özel kesim için de “yol gösterici” nitelikte olmalarından dolayı ekonomik gelişmeyi etkilemede sınırlı kalmıştır (Kepenek ve Yentürk, 1997:129). 1974 ve 1978 yıllarında yaşanan petrol şoklarıyla dünya ekonomik konjonktürü enflasyonist bir döneme girmiş ve bu dönemde gelişmiş ülkelerde ilk kez durgunluk ve enflasyon aynı anda yaşanmıştır. Aynı dönemde Türkiye sanayisinin giderek

ithalata bağımlı hale gelmesi ve dışarıda yükselen fiyatların da etkisiyle ithalatta patlama, ihracatta ise dünya ekonomisindeki genel durgunluğa bağlı olarak duraklama yaşanması sonucu oluşan yüksek cari açıklar gevşek para politikalarıyla finanse edilmeye çalışılmıştır (Boyacı, 2005:64).

Yaşanan bu ekonomik, siyasi ve sosyal olumsuzluklar ülkeyi yapısal bir reform ve dönüşüme götürecek yeni bir programın uygulanması noktasına getirirken 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar ile ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilirken küresel ekonomik entegrasyona dahil olabilmek için bugün de halen kullanımda olan dışa açık büyüme modeline geçiş yapılmıştır.

1.2.1. 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi, Uygulanan Politikalar ve İstihdam Üzerine Etkileri

1970'lerin sonlarına doğru yaşanan krizler ve ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikasının bu yıllarda başarısızlıkla sonuçlanması, enflasyonun giderek hızlanması, döviz darboğazının yaşanması, ithal girdi yokluğu, ihracatın durgunlaşması, dış borç yükünün artması, yurt içi tasarrufların azalması, işsizliğin artması, büyüme oranlarının negatif ve rekabet gücünün zayıf olmasına yönelik birtakım önlemler alınmıştır. Sonuçta dış ticaret açığında kısmen düzelleme gerçekleşirken yıllık enflasyon oranı daha da artmış, 1980'de rekor seviye olan %115,6'ya ulaşılmıştır. Gerekli istikrar tedbirleri alınmasına rağmen ekonomik bunalımı gidermede yetersiz kalınmış ve daha köklü değişimleri içeren 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri uygulamaya konulmuştur. Söz konusu tedbirleri para ve mal piyasası açısından Tablo 1'de izlemek mümkündür (Parasız, 1996:186).

Tablo 1: 24 Ocak 1980 Kararlarının Temel Çerçevesi

Mal Piyasası	Para Piyasası
Arz ve talep dengesini sağlamak, Kamu açıklarını en düşük seviyeye indirmek, Özel kesim girişimciliğini desteklemek, Devletin ekonomik müdahalesini azaltmak, Serbest piyasanın işleyişini sağlamak, Ödemeler dengesi açıklarını kapatmak, Ekonomiyi dış rekabete açmak.	Faiz haddinin ve döviz kurunun serbest piyasa şartlarına göre belirlenmesi, Sermaye piyasasının geliştirilmesi, Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, İhracat ve ithalatın serbestleştirilmesi.

Söz konusu istikrar tedbirleri ile Türkiye ekonomi politikalarında kökten bir yaklaşım ve yapı değişikliği başlamıştır. Bu şekilde ekonominin dışa açılmasını sağlamak, kaynak dağılımında etkinliği artırmak ve ülke içi pazarı uluslararası sistemle bütünleştirmek amacıyla dışa açık politikalar uygulanmaya başlanmıştır (Karaçor, 2003:393). 1989 yılında ekonomide genel durum; cari işlem fazlası, yüksek fiyat artışları, düşen üretim düzeyi, giderek dış ticarete konu olmayan sektörlere yatırım yapılması, özel sektörün vermiş olduğu tasarruf-yatırım fazlasının da önemli boyutlara ulaşmış olan kamu kesimi borçlarına kaynak olarak aktarılması, düşük reel ücretler ve yüksek faizler şeklinde gerçekleşmiştir. Bu olumsuz şartlara kuraklığın da eklenmesi ile tarımda %6,3 oranında üretim azalışının yaşanması, 1994'deki sıçramada ise enflasyon oranının %106,3'ü bulması üzerine Cumhuriyet tarihinin ikinci büyük rakamına ulaşılmasına dolayısıyla kronik enflasyonun 1980'leri ve 1990'ları büyük ölçüde karakterize ederek (Boyacı, 2005:66) Türkiye'nin 1994 krizine taşınmasına öncülük etmiştir.

1.2.2. 5 Nisan 1994 Krizi ve Nedenleri

1980-1990 döneminde pek çok ülkede yaşanan konjonktürel bunalımlar 1989 yılından sonra Türk ekonomisinde de etkisini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde sıcak para hareketlerini hızlandıran uygulamalar 1994 krizinin ilk belirtilerini oluştururken 1994 yılı başlarında yaşanan parasal krizi hazırlayan ve makroekonomide gün geçtikçe bozulan dengeler, finans sektöründe yaşanan sorunlar ve bütçe finansmanı faktörleri (Karaçor, 2003:399) 1994 finansal krizin ortaya çıkmasına temel teşkil etmiştir. Bununla birlikte 1990'lı yıllarda finansal serbestleşme politikalarının uygulanması, 1994 yılı öncesinde Körfez Savaşı'nın yaşanması ve Avrupa Para Krizi (ERM) de riskli dış finansman koşullarının oluşmasına yol açmıştır. Cari işlemler açığına kamu kesimi borç yönetimindeki politika hatalarından kaynaklanan kamu kesimi finansman açığı da eklenerek 1994 krizinin meydana gelişindeki diğer nedenleri oluşturmuşlardır (Oktar ve Dalyancı, 2010:12).

Bu dönemde ülkeye giren büyük miktardaki sıcak paranın yatırıma dönüşmeyip yalnızca geçici likidite daralmalarını gideren bir rol oynaması ve süregelen ekonomik istikrarsızlığın enflasyonla yaşamı beraberinde getirmesi önceki krize ilaveten bu krizde başta bankacılık olmak üzere artık finans kesiminin de tamamının krize dahil olmasına yol açmıştır. Piyasalarda yaşanan bu olumsuz gelişmelerden sonra kısa vadede bozulan dış dengenin ve döviz piyasalarının yeniden istikrara kavuşturulması, kamu harcamalarının kontrol altına alınması ve kamu gelirlerinin artırılması amaçlı 5 Nisan 1994 tarihinde ekonomik istikrar tedbirleri alınmıştır (Parasız, 1998:391).

5 Nisan tarihli alınan bu konjonktürel kararlar ekonomideki yapısal sorunları çözmeye ve kalkınmayı hızlandırmaya yönelik yapısal reformlar gerçekleştirilmesine rağmen yürütmeye yönelik bazı aksaklıklar ve hukuki altyapının eksikliği nedeniyle beklenen başarı sağlanamamıştır. 1994 yılında ortalama maaş ve ücretlerin, fiyat artışlarının gerisinde kalarak reel olarak azalışı iç talebin daralmasına yol açmıştır (Yıldırım, 2003:84-89). Yaşanan bu gerilemeye bağlı olarak imalat sektöründe önemli kapasite düşüşleri gerçekleşmiş, üretim azalmış ve ihracat ithalat karşısında yetersiz kalmıştır. Üretimin azalmasında bir diğer etken de tüketimlerin azalması olmuştur. Çalışanların ücret ve maaşlarında yapılan dondurmalar reel ücretlerde düşüşe yol açarken faiz oranlarının yükselmesine bağlı tüketimin azalması da arz karşısında talebin yetersiz kalmasına, dolaylı olarak da üretim ve istihdamın azalmasına kaynak teşkil etmiştir. İşsizliğin artması, işsizlik psikolojisine sahip kimi zaman saldırgan, kimi zaman depresif, güvensiz, kayıt dışı icraatlara yönelen nüfusun artmasına neden olmuştur.

1.2.3. 9 Aralık 1999 Programı

1997 yılında Tayland'da finans sektöründe baş gösteren global kriz, dış finansman iklimini olumsuz etkilerken Türkiye'de uygulanan hatalı iktisat ve maliye politikaları da ülke ekonomisinde daralmalara neden olmuştur. Söz konusu daralmalara bağlı olarak GSMH oranının 1998 yılında azalması, bazı sektörlerde eksi büyümenin meydana gelmesi, ithalat hacminin gerilemesi, yatırımların azalması, işsizliğin artması ve gelirlerin azalmasına bağlı özel tüketimin gerilemesi gündeme gelmiştir (Korkmaz, 1998:7-10). Ülkemiz için kronik bir hal alan enflasyonu düşürmek için 9 Aralık 1999'da "Enflasyonu Düşürme Programı" adı altında kamuoyuna sıkı maliye politikası, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler

politikası, kur ve para politikası ile siyasi iradenin desteği olmak üzere dört temel unsuru içeren bir program açıklanmıştır.

Programa bağlı olarak ülke içinde gözlenen ılımlı hava, uluslararası gelişmeler ve programın tavizsiz uygulanması sonucunda ekonomide; büyüme hedefine, sepet kurdaki artışlara, net iç varlıklara ve net dış varlıklara dair hedeflerin tutturulması gibi birtakım olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen (Demir, 2001:61) bir yandan işgücüne katılma oranının gerilemesi diğer yandan istihdam artış hızının pozitif olması işsizlik oranında küçük gerilemelerin yaşanmasına yol açmıştır.

1.2.4. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri ile Bu Yıllardaki İstihdam Yapısı

Türkiye ekonomisi 9 Aralık 1999'da uygulamaya konulan sabit kur çipasına dayalı istikrar programının uygulamaya konulması sonucunda 2000 yılının önemli bir bölümünde ekonomide, siyasette, dış politikada büyük toparlanma beklentisi içine girilmiştir. Bu süreçte faizler düşmüş, enflasyon gerilemiş, piyasalar canlanmış, büyüme iki yıllık aradan sonra tekrar artışa geçmiş ve siyasette de hükümetin nispeten uyumlu çalışması karamsarlığı engellemiştir. Kasım 2000 krizi yılın geri kalan bölümünde büyümenin duraksamasına neden olmasına rağmen 2000 yılında GSMH ve imalat sanayi üretimi %6 oranında büyüyerek işsizlik oranında kayda değer bir azalmayı da beraberinde getirmiştir.

Temeli 1929 Dünya Buhranı'ndan sonra Türkiye'de uygulamaya konulan devletçilik politikasına bağlı açık pozisyonlar banka mevduatlarına devlet garantisinin sürdürülmesi ve yeterince denetlenmemesi, kamu bankalarının görev zararları, TL'nin aşırı değerlenmesi, cari işlemler açığının kritik sınırının üstünde seyretmesi, mali sektörün sermayeden yoksun olmasına neden olmuştur. Ayrıca kur ve faiz riskinin artması ve de ekonomide süregelen bir istikrar ortamının sağlanamaması gibi faktörlerin eklenmesi üzerine Kasım 2000 ve beklentilerin çok karamsar olması üzerine de Şubat 2001 krizleri meydana gelmiştir (Olgun, 2001:626-628).

Bununla birlikte, sermaye girişlerinin sürekliliğini sağlamanın ve beklentilerin yönetilmesindeki hükümet hatalarının IMF programındaki kur riskine karşı yeterli desteğin sağlanmasında eksikliğe yol açan faktörler olması, söz konusu programdaki bir tasarım hatasının sterilizasyon politikası ile ilgili faktörlerden kaynaklanması, petrol fiyatları ve FED faizlerinin yükselmesi, \$/Euro paritesindeki olumsuz gidişat gibi olumsuz dışsal koşullar ve Türkiye'deki bankacılık sisteminin kırılgan yapısının da etkisiyle 2001 Şubat krizi ortaya çıkmıştır (Alper, 2001:51-71).

Yaşanan bu şiddetli finansal krizlerin ardından çok ciddi bir belirsizlik ortamına girilmiş, krizlerin nedenleri tam olarak açıklanamadığı gibi krizlerden çıkılması için gerekli çözüm önerileri de öngörülememiştir. Her finansal krizde olduğu gibi bu krizler de kamu sektöründen başlayarak mali sektör ve reel ekonomi üzerinde daraltıcı etki yapmış ve tüm kesimleri etkileyecek şekilde yaygınlaşmıştır. Peş peşe yaşanan mali krizlerin reel sektör üzerinde; işyerlerinin küçülmesi, kapanması, ihracatta azalma, yatırımlarda zayıflama, başta vergi ve sigorta primlerini ödeme güçlüğü ve genel olarak sanayi rekabet gücünün azalması şeklindeki etkileri ülkemizdeki mevcut işsizlik sorununun daha da ağırlaşmasına neden olmuştur (Töre, 2001:1151). Bu yıllarda gözlenen sektörel istihdam gelişmeleri ise Tablo 2'deki gibi olmuştur (Tıktık, <http://www.tisk.org.tr> 05/02/2007).

Tablo 2: Sektörler İtibarıyla İstihdam Artışları

Sektörler	1999	2000	1989-2000	2001
Tarım	-183	-1087	-480	320
Sanayi	61	28	1005	-36
Maden	-13	-52	-147	16
İmalat	92	83	1088	-56
Enerji	-18	-3	64	4
Hizmetler	393	593	3303	-341
İnşaat	40	0	352	-254
Ticaret	210	613	1788	-80
Ulaştırma	-16	116	290	-34
Mali Kuruluşlar	36	129	281	-12
Toplu Hizmetler	123	-265	592	39
Toplam	271	-466	3828	-57

Tablo 2'ye göre; Kasım krizinin yaşandığı 2000 yılında bazı sektörlerde geçmiş yıllara oranla iyileşme yaşansa da özellikle tarım ve toplu hizmet sektörlerinde gözlenen (-) değerli istihdam artışları göze çarpmaktadır. 2001 yılında ise tüm sektörlerde hızlı bir düşüşün yaşandığı görülmektedir. Yaşanan her iki kriz de Türkiye ekonomisini daraltmış, yatırımların gerilemesine neden olmuştur. Ayrıca büyük ve küçük ölçekli firmalarda yapılan işten çıkarmalar sonucu istihdamın daraltılması ve personel ücretlerinin azaltılması ile yüz binlerce insan işini kaybetmiş ve Tablo 3'den de gözleneceği üzere işsizlik had safhaya ulaşmıştır (Uzunoğlu, <http://www.ito.org.tr/25/02/2007>).

Tablo 3: Kriz Yıllarına Ait İşsizlik ile İlgili Veriler

	1998	1999	2000	2001
Nüfus	65.145	66.304	66.187	67.296
İşgücü	23.385	23.878	23.078	23.491
İstihdam Edilenler	21.779	22.048	21.581	21.524
Eksik İstihdam	1.449	2.164	1.591	1.404
İşsiz	1.607	1.830	1.497	1.967
İşsizlik Oranı (%)	6,9	7,7	6,5	8,4
Eksik İstihdam Oranı (%)	6,2	9,1	6,9	6,0

Tablo 3'e göre; 1999 yılında işgücü piyasasında kısmi düzelmeye yaşandığı, 2000 yılı sonrasında yeni bir dalgalanma içine girildiği, istihdam edilenlerin sayısında bir azalma ile işsizlik oranlarının %9,0 ile en yüksek seviyede olduğu, 1993 yılından itibaren 2001 yılında %8,4 ile ikinci üst seviyeye ulaştığı gözlenmiştir. İşsizlik oranlarında yaşanan bu yükselişte krizin etkisiyle işten çıkarmalarda gözlenen artışın büyük payı olmuştur.

2001 krizi sonrasında hemen hemen tüm sektörlerde ve tüketici talebinde yaşanan ciddi daralma sonucunda, üretimdeki daralma 2001'in birinci çeyreğindeki %1,3 seviyesinden, ikinci çeyrekte %8,5 seviyesine yükselmiştir. Gayrisafı milli hasıla (GSMH) 2001 yılında %9,4 azalmıştır (Erdönmez, 2003:39). Üretimde yaşanan azalma, kullanılan üretim faktörlerinin azaltılması anlamına geldiğinden ithalat, enerji kullanımı ve ara malı üreten sektörlerde yaşanan hızlı talep düşüşü fiziki üretim girdileri kullanımının azaldığını da ortaya koymuştur. Öte yandan üretimden tamamen çekilen veyahut ara vermek veya vardiya sayısını azaltmak

kaydıyla çıktı miktarı azalan çok sayıda firma dolaylı olarak istihdamın azalmasına da katkıda bulunmuştur (TOBB, 2001). Mart 2001’de özel sektör imalat sanayi kapasite kullanım oranı da bir önceki yıla göre %72’den %62’ye düşmüştür. Kapasite kullanım oranlarındaki azalmanın ve işten çıkarmaların etkisiyle işsizlik oranında gözlenen artış, ikinci çeyrekte turizmdeki canlanma ve tarımdaki mevsimsel hareketlilik nedeni ile sınırlı kalmıştır (Okuyan, 2001:1121-1122).

Krizin hemen sonrasında bu dönemde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından uygulanan üçlü denetim, kredi talebinde azalma ve fona alınan bankaların kredilerinin sistem dışına çıkması yüzünden bankaların reel sektör firmalarına açtıkları kredi oranlarında ciddi daralmalar meydana gelmiştir (Erdönmez, 2003:39). Aynı şekilde kriz, devletin borç yükünü çok önemli ölçüde artırarak, borç çevirme kabiliyetini de azaltmış ve yeni krizlerin oluşmasına açık bir zemin teşkil etmiştir (<http://www.ansiad.org.tr> 09/07/2006). Sonuçta “Enflasyonla Mücadele Programı” terk edilmiş ve ekonomiden sorumlu devlet bakanlığına atanan Dünya Bankası Genel Başkan Yardımcısı Kemal Derviş’in hazırladığı “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, 14 Nisan 2001’de kamuoyuna açıklanarak uygulamaya konulmuştur.

2. 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Ekonomide ardı ardına yaşanan bu olumsuz gelişmeler sonrasında Uluslararası Para Fonunun (IMF) 14 Nisan ve 15 Mayıs tarihlerinde iki aşamalı olarak yeni istikrar programı uygulamaya konulmuştur. Söz konusu programın ilk zamanki adı “ulusal program” iken daha sonra “güçlü ekonomiye geçiş programı” olarak tanımlanmıştır. Üç aşamada uygulamaya geçilen programın birinci aşamasında finansal kesimin kontrol altına alınacağı, ikinci aşamada dış açığın giderilmesi ve enflasyonun düşürülmesi için hedeflerin açıklanacağı ve son aşamada da yapısal değişimi amaçlayan uygulamalarla büyüme hızının yükseltileceği açıklanmıştır (Uygur, 2001:36).

Açıklanan aşamalardan da yola çıkarak programın temel amacının, kur rejiminin bırakılması neticesinde ortaya çıkan istikrarsızlığın giderilmesi ve güven bunalımının hızla ortadan kaldırılması için gerekli kamu yönetiminin oluşturulması ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapının oluşturulması ile bu altyapının sürekliliğinin sağlanması olduğunu söylemek mümkündür (TCHM, 2001:5).

Programla varılmak istenilen nokta ise siyaset ve ekonominin ayrıştırıldığı dış açık bir yapı içerisinde sürdürülebilir bir gelişme sağlayarak yatırımı, istihdamı, kaynak kullanım sürecindeki verimliliği artırmak ve piyasa koşullarında rekabet gücümüzü geliştirmektir. Tüm bu gelişmeler sonucunda nihai amaç; Türk halkının refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmek ve ekonomik gelişmelerin yanı sıra sosyal ve psikolojik huzur ortamını sağlamaktır. Söz konusu düzenin oluşturulması ile hiç kimseye özel haklar sağlanmayacak, sanayiciler haksız rekabetle karşılaşmayacak, tüm güçleriyle üretim yapacak, verimliliği artıracak ve istihdam yaratabileceklerdir. Sağlanan istihdam imkânlarının beraberinde işsizliğin düşmesi, milli gelirin artması, gelire bağlı talep ve arzın artarak piyasaların canlanması gibi ekonomik ve bunlara bağlı sosyal birtakım olumlu sonuçları getireceği düşüncesi ile program uygulamaya konulmuştur.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde öncelik verilerek hayata geçirilen yapısal reformlarda Türkiye’de yaşayan her bireyin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve gelecek nesillere istikrarlı ve güçlü ekonomik yapıda dünyada söz sahibi daha güçlü bir Türkiye sağlamak temel amaç olarak belirlenmiştir. Bununla beraber, kamu kesimi borçlanma dinamiğinin kırılması için gerekli bankacılık kesimine yeniden işlerlik kazandırılması, enflasyonla kararlı bir biçimde mücadele edilmesi, sürdürülebilir bir büyüme ortamının sağlanması, gelir dağılımının iyileştirilmesi (Temel, 2001:561), mal ve hizmetlerin üretim miktarları ile fiyatlarının piyasa kuralları kapsamında belirlenmesi ve böylece kıt kaynakların etkin biçimde halkın önceliklerine göre kullanımının sağlanması programın alt hedeflerini teşkil etmiştir.

Geçmişte Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir ve istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşamamasında yaşanan makro istikrarsızlıklar ve bunu giderecek yapısal reformların hayata geçirilememesi önemli rol oynamıştır. Artık Türkiye’nin temel makroekonomik dengelerini sürdürülebilir bir hale getirmesi gerekmektedir ki bu da ancak kalıcı tedbirlerle mümkündür. Kalıcı mali tedbirlerin alınmasında ise yasal altyapının yeniden düzenlenmesi, yapısal reformların hayata geçirilmesi ve yapısal reformların uygulanma performansı büyük önem taşımakla birlikte gerçekleşme olasılığı mümkün görünen ve uygulanması neticesinde büyük reformlara yol açabilecek hedeflerin belirlenmesi önem taşımaktadır.

Alınan tedbirler ekonominin siyasete bağımlılığını önemli ölçüde ortadan kaldırmış, genel manada bankacılık sektörü ve para politikası yeniden yapılandırılmış, enflasyonda düşüş trendi yakalanmış, makroekonomik ölçütlerde hissedilir ve öngörülenin üzerinde bir canlanma sağlanmıştır. Ancak programın ortak amaçlarını oluşturan ekonomik istikrar/enflasyon ile mücadele, sosyal piyasa ekonomisine geçiş ve büyüme/kalkınma amaçlarından birinin gerçekleştirilmesi diğerinin sonuç almasını engellediğinden üç amacın eş anlı gerçekleşmesini de engellemiştir (Alkan, 2001:603).

Katedilen önemli mesafelere ve gösterilen kararlı tutuma rağmen özellikle kamu sektörünün yeniden yapılandırılması ve AB’ye uyum konusunda eski hükümet içinde yaşanan uzlaşmazlıklar, işsizlik ve cari denge gibi önemli sorunların güncelliğini koruması ve de dinamizm eksikliği güvensizlik krizinin tam olarak aşılmasına imkân vermemiştir. Hükümet ortakları arasında yaşanan görüş ayrılıkları ve toplumun beklentileri erken seçime gidilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir (<http://www.ansiad.org.tr/09/07/2006>).

Sonuçta iç ve dış sorunların kritik bir noktaya geldiği bir aşamada erken seçim yapılmıştır. Seçim sürecinde daha önceden alınan tedbirler, Türkiye’de seçim ekonomisinin uygulanmaması ve Irak krizinin de ertelenmiş olması kısa vade açısından önemli bir avantaj sağlamıştır. Tüm bu yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi ve uygulamaya konulması esnasında çok büyük değişiklikler yaşanmıştır. Söz konusu değişiklikler birtakım ülke ekonomilerinde önemli gelişmelere de neden olmuştur. Ancak ülkemizde 2001 yılında uygulamaya konulan bu programın çok başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü 2001 yılının sonu gelmesine karşın programın nihai amacını oluşturan kaynak kullanımında verimliliğin artırılması, ekonominin rekabet gücünün geliştirilmesi ve böylece ekonomide büyümenin, yatırımın ve istihdamın artırılarak halkın refah düzeyinin kalıcı bir biçimde yükseltilmesi sağlanamamıştır (Morgil, 2001:617). İlerleyen

yıllarda bu durumun nasıl bir seyir izlediğini görebilmek için programın istihdama dair hedeflerinin ve bu konudaki gelişmelerin ne yönde değiştiğinin incelenmesinde fayda görülmektedir.

2.1. 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programına Ait İstihdam Hedef ve Politikaları

Yaşanan tüm ekonomik krizler istihdamı önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durum öncelikle üretim üzerindeki vergi yükünü ağırlaştırmakta ve zaman ilerledikçe de işgücü maliyetlerini istihdam vergilerine bağlı olarak artırmaktadır. Bu durumu ifade etmek üzere verilebilecek acı ama en iyi örnek GEGP yılında OECD ülkeleri ile yapılan bir kıyaslamada Türkiye'nin işçilik maliyeti içindeki %43'lük istihdam vergileri ile 1'inci sırada yer almış olmasıdır (TİSK, 2002:3).

Bahsi geçen vergilerdeki yüksekliğin nedeni; ülkemizin istihdam ve işsizlik politikalarında eksikliklerin olması ve işgücü piyasasına ait çalışma mevzuatlarının yeteri kadar esnek olmamasıdır. Söz konusu nedenlerle kriz dönemlerinde istihdam alanları daralmakta ve işsizlik artmaktadır. İncelenen program çerçevesinde kriz döneminde daralan istihdamı genişletmek, artan işsizliği azaltmak ve küreselleşen dünyaya daha iyi ayak uydurabilmek için birtakım düzenlemelerin yapılması gereği ortaya konulmuştur. Belirlenen ihtiyaçların karşılanabilmesi için ise çağın gereklerine uygun ülke "üretim, istihdam, işgücü ve rekabet" politikalarının oluşturulması ve bu alanlarda birtakım düzenlemelerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bunlar içerisinde istihdam ve işsizlikle ilgili önlemlerin gereklilik nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- ✓ İşgücü piyasasının esneklikten uzak oluşu,
- ✓ Hızlı nüfus artışı,
- ✓ Bölgelerarası dengesizliğin var oluşu,
- ✓ Sermaye birikimi ve nitelikli eleman eksikliği,
- ✓ Ekonomik durgunluğun süreklilik arz eder hal alması,
- ✓ Uzun süreli işsizliğin, özellikle de genç işsizliğinin artması,
- ✓ İstihdam vergilerinin çok yüksek oluşu,
- ✓ Yatırım eksikliği, istihdam darlığı ve bunlara bağlı olarak ekonomik refahta gözlenen azalmadır.

Bunların yanı sıra uygulamaya konulması için harekete geçilen istihdam politikaları ve politika araçlarını da şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- ✓ Programın öncelikli hedefi olan krizden çıkış sağlandıktan sonra sürdürülebilir bir büyümenin sağlanmasına dair politikaların gerekliliği ortaya konulmuştur. Belirlenen istikrar politikalarına bağlı olarak da istihdam artışına dair hedefler oluşturulmuştur.

- ✓ Uygulanması istenilen istihdam politikası ise yalnızca istihdam artışını hedeflememiş bunun yanı sıra iş güvenliği, sosyal güvence ve kayıtlı istihdamın artırılması gibi sosyal politikaları da desteklemiştir.

- ✓ Programın içeriğinde, küreselleşen dünyaya hızlı uyum sağlayabilmek ve dünya ekonomisinin sunduğu fırsatlardan yararlanabilmek için işgücü piyasasına ait yasal düzenlemelerin yapılarak piyasaya esneklik sağlanması, bürokratik engellerin mümkün olduğunca azaltılması ve kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınması gibi çalışmalar da yer almıştır.

- ✓ Ayrıca piyasaya dair ihtiyaçlar belirlenerek yaşam boyu eğitim ilkesi eşliğinde hızlı teknolojik değişime ve yeni üretim tekniklerine uyum sağlayabilecek

kişilerin sayısının artırılması, beşeri sermayenin ön planda tutulması, iş ve eğitim programlarının yaygınlaştırılması gibi eğitim politikaları ile birlikte çalışma öngörülmüştür.

2.2. 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının İstihdam Üzerine Etkileri ve Sonuçları

Son yirmi yılda dünya ekonomisinde ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak işgücü piyasasında da önemli yapısal dönüşümler meydana gelmiştir. Bu dönüşümlerin gerçekleşmesindeki en önemli neden ise birçok ülkede artan işsizlik oranlarının gün geçtikçe ekonomiyi etkisi altına alması olmuştur. 1990 sonrası ülkemizde yaşanan iki büyük kriz ülkenin doğal işsizlik oranının yükselmesine yol açmıştır.

Yaşanan kriz ve “11 Eylül” olayı Türkiye’nin hem ekonomik hem siyasal düzlemde yeniden yapılanması gerektiğini ortaya koymuştur. Çünkü tüm bu süreç boyunca ve ülke tarihinde bir ilk olmak üzere ülkenin kararlarının “dış” merkezlerde alındığı hemen hemen tüm mercilerce saptanmıştır. Söz konusu işsizlik sorunu ülkemizde uzun yıllar devletin bir sorunu olarak algılanmış ve özel sektörün işlevi göz ardı edilmiştir. Bu ihmal iktisat politikalarına yansımış ve işverenin yüklendiği istihdam etme maliyeti yüksek düzeylerde seyretmiştir. Örneğin, işsizlik oranı 2001 yılının üçüncü çeyreğinde 2000 yılının aynı dönemine göre belirgin bir biçimde artarak %5,6’dan %8’e yükselmiş ve yükselen bu oran ülkenin en önemli sorunu haline gelmiştir. Ekonomik daralma daha çok tarım dışı sektörleri etkilemiş, kentsel işsizlik oranını artırmıştır. Kentteki işsizlik oranı 2000 yılının üçüncü çeyreğindeki %8 seviyesinden 2001 yılının aynı döneminde %11,6’ya çıkmıştır. Tarım sektöründe ise mevsimsel hareketlilikten kaynaklanan istihdam artışı yaşanmıştır (Temel, 2001:569). Bu sorunu aşmaya yönelik çeşitli politikalar üretilmiş ve sonuçta Türkiye de bu yapısal dönüşümden ağır bir şekilde payını almıştır.

Söz konusu yapısal dönüşümün etkilerini 2003 yılında AB üyeliği çerçevesinde hazırlanan “İstihdam Durum Raporu”nun incelenmesi ile gözlemek de mümkündür. Bu raporda Türkiye’de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ağır faturası çıkartılmış, ülkemizin istihdam profili ortaya konulmuş ve özellikle ekonomik krizlerin istihdam üzerine yarattığı çarpıcı etkiler ele alınmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda 2001 krizinde en çok orta düzeyde meslek kademine sahip olan kişilerin işsiz kaldığı, işverenlerin uzun süredir çalışan ve yüksek ücret alan kişileri işten çıkartıp düşük ücretlileri tercih etmeye başlaması ile işgücünün %35’inin yenilendiği sonucuna varılmıştır. Hanehalkı İşgücü Anketleri de 2001 krizinin çalışma yaşamlarının son dönemlerinde olanlar dışında herkesi derinden etkilediği sonucunu ortaya koymuştur. Çalışma yaşamlarının orta dönemlerinde olanlar (35-54 yaşlar), işsizler arasındaki paylarının hızla artmasından da görüldüğü gibi krizden en ağır biçimde etkilenen kesim olmuşlardır. Özel sektörde istihdama geçiş oranının erkeklerde 25-29, kadınlarda da 20-24 olduğu belirtilmiştir. Kamu istihdamında daha fazla eğitim aranması nedeniyle bu yaşlar sırasıyla 35-39 ve 30-34’e yükselmiştir. Buradan çıkartılacak sonuç; özel sektörde çalışan işgücünün kamu sektöründekine göre kadın işgücünün de erkek işgücüne göre daha genç olduğudur. Ayrıca raporda kadınların erkeklere oranla daha hızlı bir biçimde işe alındıklarının kanıtları da mevcuttur. Ancak çalışma süreleri uzadıkça evli kadınların istihdamdaki payı da hızla azalmıştır. Bu da ülkedeki işgücü piyasasının yeterince esnek olmayışının bir kanıtı olarak ele alınabilir.

Yine bahsi geçen raporda 1988 ile 2000 yılları arasında Türkiye'nin kentsel alanlarındaki işsiz kalan 1,4 milyon kişinin 1 milyonunun erkekler olduğu belirtilirken 2001 yılında kentsel işsizlik oranının kadınlar için %16,8, erkekler için %10,3 olduğu belirtilmiştir. Buna göre işsizlik oranı erkeklerde yaklaşık aynı düzeyde kalırken kadınlarda azalan bir eğilim sergilemiştir. Ancak yaşanan son ekonomik krizle bu eğilim tersine çevrilerek 2002 yılının üçüncü çeyreğinde ülke ölçeğinde işsiz sayısının 2,4 milyonu bulmasına yol açmıştır. Ayrıca raporda kentsel alanlarda iki haneli rakamlara ulaşan işsizlik ve %50'nin altına inen işgücü oranları ile istihdam sorunu ciddi bir gündem oluşturmuştur (Kol, 2007:75).

Öte yandan istihdamda yaşanan olumsuzlukların yanı sıra 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın uygulanması sonucunda özellikle 2002 yılı ülkemiz ve dünya ekonomisi açısından 2001 yılındaki global daralmanın olumsuz etkilerini telafi edici bir toparlanma yılı olması itibarıyla GSMH'de %7,8, sanayi üretiminde %8,7 düzeyindeki artışlar ve yıl boyunca yükseliş seyrini koruyan kapasite kullanım oranları gibi birtakım olumlu gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. İhracat ise 2002 yılında bir önceki yıl kadar kur avantajı olmamasına karşın başarılı bir performans yakalayarak %14,1 oranında artmış ve 35,8 milyar dolara ulaşmıştır (Külünk, 2005:210).

Ayrıca dönem başında %88,6 olan TEFİ dönem sonunda %5,89'a, TÜFE de %68,5'den %8,2'ye gerilemiştir. Fiyatlardaki bu düşüş son otuz yıldır Türkiye'nin başına bela olan enflasyonun yenilebileceğini göstermiştir. Enflasyonun düşmesine paralel olarak iktisadi büyüme hızlanmıştır. Bu büyüme 2003 yılı=100 bazlı endekse göre 2001-2005 dönemine ilişkin veriler incelendiğinde; 2001 yılındaki daralmadan sonra son dört yılda sırasıyla %7,9, %5,9, %9,9 ve %7,6 olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleşen bu büyüme verimlilik artışı ve kapasite kullanımından kaynaklanmıştır. Bu süreç içerisinde Gayrisafi Milli Hasılamız 2002 yılı genelinde ve 2003 yılının ilk altı ayında sırası ile %7,5 ve %5,4 oranında büyümüştür. Ayrıca ülkenin iç ve dış borç stoklarının GSMH'ye oranı da düşmüştür (Ay ve Karaçor, 2006:38).

Program sonrası ekonomide yaşanan söz konusu gelişmelerin istihdam yaratıcı biçimde olmaması nedeniyle istihdam ve işsizlik ülkenin başlıca makroekonomik sorunu olmuştur. Bu nedenle uygulanan programın ne derece etkili olduğunun daha kolay tespit edilebilmesi ve problemin çözümüne yönelik önerilerin getirebilmesi için istihdam ve istihdamla ilişkili olan değişkenlerin ayrı başlıklar altında incelenmesi faydalı olacaktır. İstihdamla iç içe gerçekleşen bir değişken olması itibarıyla ilk olarak ele alınacak değişken işsizlik olmalıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada, öncelikle beklenmedik bir zaman ve şekilde ortaya çıkarak sistemin işleyişini önemli ölçüde etkileyen ve ekonomik göstergelerin olumsuz yönde seyretmesine neden olan kriz kavramına ilişkin teorik çerçeve ile söz konusu krizler sonrasında uygulamaya konulan politika ve programlara yer verilmiştir. Daha sonra ise Türkiye ekonomisi tarihçesi çerçevesinde makro ekonomi için önemli bir gösterge olan istihdam kavramı, Türkiye ekonomisi için önemli değişikliklere neden olan 24 Ocak 1980 kararları öncesi genel ve 1980 sonrası detaylı bir şekilde olmak üzere ele alınmıştır. 1970'lerde tüm dünya ekonomisini etkileyen petrol şokları Türkiye ekonomisini de etkisi altına alarak sanayinin giderek ithalata bağımlı hale gelmesine ve dışarıda yükselen fiyatların da etkisiyle ithalatın giderek artmaya

başlamasına yol açmıştır. Tüm bu etkenler vasıtasıyla ihracat da duraklamaya başlamıştır. Yıllık enflasyon 1980’de tarihin en yüksek oranı olan %115,6’ya sıçramıştır.

Türkiye, yaşanan bu büyük çaplı krizi 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar paketi ile kontrol etmeye çalışmıştır. Ülkenin dışa açık bir ekonomik yapıya geçişi, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması ve özel kesim girişimciliğinin desteklenmesi ülke istihdamını artırıcı yönde yapılan çalışmalar içerisinde yer almıştır. Ancak ülkede istikrarsızlığın devam etmesi 1989 yılında patlak vermiştir. Söz konusu yıllarda gözlenen yüksek fiyat artışları, düşen üretim düzeyi, giderek dış ticarete konu olmayan sektörlerle yatırım yapılması, özel sektörün vermiş olduğu tasarruf-yatırım fazlasının da önemli boyutlara ulaşmış olan kamu kesimi borçlarına kaynak olarak aktarılması, düşük reel ücretler ve yüksek faizler ülkeyi 1994 krizine taşıyan nedenler arasında yer almıştır. Piyasalarda yaşanan olumsuz gelişmeler sonrası alınan 5 Nisan 1994 ekonomik istikrar tedbirleri istikrarı sağlamayı ve sürdürülebilir bir büyüme ortamına girmeyi hedeflemiştir.

İlerleyen yıllarda ülke ekonomisinde küçük iyileşmeler yaşanmış olsa dahi süregelen yerel krizler ve 1998 yılındaki global kriz nedeniyle artan işsizlikle birlikte ücretlerde de gerileme gözlenmiştir. İstikrarsızlığın devam etmesi ve enflasyon oranlarının had safhaya ulaşması sonucunda 9 Aralık 1999 tarihinde enflasyonu düşürme programı uygulamaya konulmuş ancak bundan da başarılı sonuç alınmayıp 2000 yılına geçilmiştir. 2000 yılında bankacılık kesimine yönelik düzenlemelerin çok kısa sürede yapılacağına ilişkin beklentiler kaynaklı olarak ortaya çıkan kriz, bankacılık sistemin kırılganlığını artırmış ve sonuçta Kasım krizi yerini 2001 Şubat krizine bırakmıştır.

Özetle, Türkiye bugüne kadar geçirmiş olduğu krizlerden almış olduğu yaraları kolay kolay kapatamadığından ve istikrarsızlıktan bir türlü kurtulamamış olmasından dolayı üretim ve istihdamı artırılabilmesi için hep çok daha fazla çaba göstermek zorunda kalmıştır. 2000 ve 2001 krizleri de yaşanan son ve en ağır krizler olarak ülke ekonomi tarihine geçmiştir. Bu dönemde istikrarsız yapıya ek olarak çalışanların işten çıkarılması, birçok işyerinin kapanması gibi nedenlerden dolayı işsizlik kronik bir hal almıştır. Kriz ortamından kurtulmak, enflasyonla kararlı bir biçimde mücadele edebilmek, sürdürülebilir bir büyüme ortamını sağlamak ve gelir dağılımını iyileştirmek amacıyla 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı oluşturulmuştur. Program ile ülke ekonomisine dair büyük yapısal reformlar hedeflenmiş ve bu şekilde uygulamalar başlatılmıştır.

2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın ülkede uygulamaya konulması sonrasında Türk ekonomisinde 2002 yılı GSMH’sinde %7,8, sanayi üretiminde %8,7 düzeyindeki artışlar ve yıl boyunca yükseliş seyrini koruyan kapasite kullanım oranları ve ihracatta artışlar yaşanmasına rağmen istihdam göstergelerinde iyileşme sağlanamamıştır.

Kaynakça

- Akat, A.S. (2001), “2001 Yılında Türkiye Ekonomisi”, *Para Haftalık Ekonomi-Haber Dergisi*, 31 Aralık-6 Ocak 2001.
- Alkan, G. (2001), “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programına Genel Bir Bakış”, *Yeni Türkiye Dergisi: Kriz Özel Sayısı I*, Eylül-Ekim 2001.

- Alper, C.E. (2001), “The Turkish Liquidity Crisis of 2000: What Went Wrong” forthcoming: *Russian and East European Finance and Trade*, 37(6), 51-71.
- Apak, S. (1993), *Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Ay, A. ve Karaçor, Z. (2006), “Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyümeye Geçiş Kaynakları, Sürdürülebilirliği ve İyi Bir Büyüme Olup Olmadığı Üzerine Bir Tartışma”, *Selçuk Ekonomi ve İş Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Yıl:2, Sayı:2.
- Bahçeci, S. “1994 Deneyimi, Kura Dayalı İstikrar?”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/20/12/2006>
- Bilgin, M.H., Karabulut, G. ve Ongan, H. (2002), *Finansal Krizlerin İşletmelerin Finansman Yapıları Üzerindeki Etkileri*, İTO Yayın No: 2002/41, Ekim 2002.
- Boyacı, G. (2005), *Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programlarının Ülke Gelişimine Etkileri ve Seçilmiş Ülke Örnekleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çelebi, K. (1998), *Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal–Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları*, Emek Matbaacılık, Manisa.
- Demir, O. (2001), “2000 Yılı Sonunda Yaşanan Finansal Kriz ve Uygulanan İstikrar Programı Üzerine Düşünceler”, *İşletme ve Finans*, Yıl:16, Sayı:184.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, <http://imisnt.pub.die.gov.tr/14/02/2007>
- DİE (1996), Hazine Aylık İstatistikleri (Mayıs-Haziran), Der. Bahçeci.
- Duman, K. (2005), “Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları”, *Finans–Politik&Ekonomik Yorumlar*, Yıl:42, Sayı:490, Ocak 2005.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2005), *Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması*, 9.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erdönmez, P.A. (2003), “Türkiye’de 2001 Yılındaki Mali Kriz Sonrasında Kurumsal Sektörde Yeniden Yapılandırma” *Bankacılar Dergisi*, Sayı:47, 38-55.
- Füsunoğlu, H.M. (1992), “Türkiye Ekonomisinde Büyüme, Fiyatlar Genel Seviyesi ve Ödemeler Dengesi İlişkileri”, 3. *İzmir İktisat Kongresi, Gelişme Stratejileri ve Makro Ekonomik Politikalar*, İzmir İktisat Kongresi, Cilt:1, İzmir.
- Gökçe, D. (2001), “Kriz Analizi”, *Platin Dergisi*, Yıl:4, Sayı:2001/03.
- Gökçen, A. (2001), “İstikrar Tedbirleri ve Ekonomik Kriz”, *Yeni Türkiye Dergisi: Kriz Özel Sayısı I*, Eylül-Ekim 2001.
- Güloğlu, T. (2003), “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları 45.Kitap*, İstanbul ve Devlet Planlama Teşkilatı verilerinden yararlanarak hesaplamalar yapılmıştır.
- Güloğlu, B. (2001), “İstikrar Programından İstikrarsızlığa: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, *Yeni Türkiye Dergisi: Kriz Özel Sayısı I*, Eylül-Ekim 2001.
- Günel, M. (2001), “Kasım 2000 Krizine Teorik Yaklaşım: Para Arzının İçselliği ve Minsky’nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı:180.
- Hazine Müsteşarlığı (TCHM) (2001), *Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar*, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Matbaası.

- IMF (1998), “Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability” in Financial Crises: Causes And Indicators, *World Economic and Financial Surveys World Economic Outlook*, 74-75.
- Karaçor, Z. (2003), “Küreselleşme Süreci ve İstikrar Arayışındaki Türkiye Ekonomisi”, *Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi*, Editör: Akif Çukurçayır, Birinci Basım, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Karluk, R. (1999), *Türkiye Ekonomisi*, 6. Baskı, Beta Yayım, İstanbul.
- Kazgan, H., Öztürk, M. ve Koraltürk, M. (2000), *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, Creative Yayıncılık, İstanbul, <http://www.tcmb.gov.tr> 25/04/2007
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (1997), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 9.Basım.
- Keyder, N. (2001), “Türkiye’de 2000-2001 Krizleri ve İstikrar Programları”, *İktisat, İşletme ve Finans*, Yıl:16, Sayı:183, Haziran 2001.
- Kol, E. N. (2007), *2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Korkmaz, E. (1998), “Ekonomide Daralma, İstikrar Sorunu ve Çözüm Yolları”, *1998 Türkiye Değerlendirme Paneli*, Gaziantep Üniversitesi İİBF Yayınları, 7-10.
- Koyuncu, M. ve Şensen, F. (2004), “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, *ERC Working Papers in Economics*, 04/13, October, <http://www.erc.metu.edu.tr> 12/03/2007
- Külünk, M. (2005), *Küreselleşen Dünya’da Türkiye*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Morgil, O. (2001), “Türkiye’de Ekonomik Kriz ve İstikrar Programları”, *Yeni Türkiye Dergisi: Kriz Özel Sayısı I*, Eylül-Ekim 2001.
- Oktar, S. ve Dalyancı, L. (2010), “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt XXIX, Sayı II, 1-22.
- Okuyan, Y. (2001), “Ekonomik Kriz ve İstihdam”, *Yeni Türkiye Dergisi: Kriz Özel Sayısı II*, Kasım-Aralık 2001.
- Olgun, H. (2001), “Kasım, Şubat Krizleri ve Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, *Yeni Türkiye Dergisi: Kriz Özel Sayısı I*, Eylül-Ekim.
- Ongun, M.T. (2001), “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2.
- Pakdemirli, E. (1991), *Ekonominin 1923’den 1990’a Siyasal Görünümü*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Parasız, İ. (1998), *Para Politikası Türkiye Uygulaması*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Parasız, İ. (1996), *Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları*, 1.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Parasız, İ. (1994), *5 Nisan 1994 İstikrar Kararları, Nedenleri ve Olası Etkileri*, Busiad Yayınları, No:13, Mayıs.
- Radelet, S. ve Sachs, J. (2000), “The Onset of the East Asian Financial Crisis” in *Currency Crises*, Edited by, P. Krugman, The University of Chicago Press, Chicago and London, 105-153.
- Şahin, H. (2000), *Türkiye Ekonomisi*, 6.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.

- Şahinöz, A. (2001), *Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz*, İmaj Yayınevi, Ankara, Ekim.
- Temel, A. (2001), “Ekonomik Program Uygulamasının Değerlendirilmesi ve Makroekonomik Gelişmeler”, *Yeni Türkiye Dergisi: Kriz Özel Sayısı 1*, Eylül-Ekim 2001.
- Tıktık, A. “Kayıt Dışı Ekonomi, İstihdam ve İşsizlik”, <http://www.tisk.org.tr> 05/02/2007
- TİSK (2002), “Yatırım Ortamının İyileştirilmesi ve İstihdamın Artırılmasına İlişkin Görüşler”, *İşveren Dergisi Eki*, Cilt:XL, Sayı:10, Temmuz.
- Töre, N. (2001), “Krizler ve Türk Çalışma Hayatı”, *Yeni Türkiye Dergisi: Kriz Özel Sayısı II*, Kasım-Aralık 2001.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Hanehalkı İşgücü Anketi, <http://nkg.die.gov.tr> 21/01/2007
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) (2001), *Kriz, Yarattığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Temmuz 2001 Raporu.
- Uygur, E. (2001), “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*.
- Uzunoglu, S. “Kobi’ler ve Sorunları”, <http://www.ito.org.tr> 25/02/2007
- Yıldırım, O. (2003), *Kura Dayalı İstikrar Politikası (Teori ve Ülke Uygulamaları)*, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Yılmaz, A. ve Karataş, T. (2009), “Türkiye Ekonomisi’nde 2001 Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme” *MÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. XXVII, Sayı: II.
- Yüceol, H.M. “Bir Politika Değişkeni Olarak İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu ve Türkiye’de Gerçek İşsizlik Oranı”, <http://www.e-sosder.com> 22/03/2006
- <http://www.ansiad.org.tr> 09/07/2006
- <http://www.milliyet.com.tr> 04/10/2006
- <http://www.sav.org.tr> 04/10/2006
- <http://www.hazine.gov.tr> 02/10/2006
- <http://www.gençbilim.com> 07/03/2007
- <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org> 02/10/2006
- <http://www.hazine.gov.tr> 02/10/2006